

добро је спроведена концепција континуитета ослободилачке борбе, која је у одређеним фазама историјског развитка Македоније неминовно попримала и социјални карактер, тј. бивала подједнако усмјерена и на збацивање туђинске власти и на сламање одређених класних структура као носиоца експлоатације народних маса.

Овом књигом читалац српско-хрватског подручја први пут добија један синтетичан приручник који обрађује ослободилачку борбу македонског народа од његовог настанка до почетка нашег вијека.

Будући да књига претежно обрађује оружану борбу, социјално-економска, културна, етничка и психољошка страна маса у прошлости ове наше земље периферије је третирана. Ово не умањује значај овог историјског дјела, чија је садржина и насловом одређена, колико указује на сложеност обраде македонске историје и неопходност даљег рада Института за националну историју у Скопљу — да за српскохрватско језичко подручје обради синтезу македонске историје која би обухватила све аспекте историјског развитка македонског народа.

Миомир Дашић

КОСТА МИЛУТИНОВИЋ, ШТРОСМАЈЕР И ЈУГОСЛОВЕНСКО ПИТАЊЕ Нови Сад 1976

Доминантна и комплексна личност Штросмајера, или пуност његовог политичког и са овим најтјешње повезаног вјерског дјеловања током више од пола вијека, представља велики изазов и искушење за историчара. А како је то тема „југословенство“, која тражи да се расвјетљава из перспективе развоја националног питања на цијелом подручју говорног језика српскохрватског, долазимо до чињенице да о Штросмајеру, а још мање о свему ономе што се у релацији са овом историјском личношћу намеће код нас одавно готово нема научних истраживања. Зато покушај Косте Милутиновића на сваки начин заслужује да буде поздрављен.

Први покушај, истиче аутор, учинили су двојица каноника ђаковачког каптала — Мирко Цепелић и Мате Павић — монографијом *Јосип Јурај Штросмајер, бискуп босанско-ђаковачки и српјемски* (Загреб 1900 — 1904), објављеном поводом 90. годишњице његова рођења. Годину дана после је бискупове смрти Таде Смичиклас објавио је књигу *Нацрт живота и дјела Ј. Ј. Штросмајера и изабрани његови списи и говори, расправе и окружнице* (Загреб 1906). Најзначајнији покушај представља књига Ферда Шишића *Штрос-*

мајер и југословенско питање (Београд 1922). Као најбољи познаваца личности и дјела Штросмајера, прибирајући огромну документацију из најразноврснијих архива, домаћих и страних, која говори о великом бискупу, Шишић је редиговао, снабдио коментаром и објавио у четири књиге *Кореспонденцију Рачки — Штросмајер* (Загреб 1928 — 1932). Затим је отпочео са прикупљањем и публиковањем остале његове преписке, од које је објављена само прва свеска *Ј. Ј. Штросмајер, документи и кореспонденција* (Загреб 1933). Истичување Штросмајера успјешно је наставио Виктор Новак. Од његових радова истичу са *Два алтипода (бискуп Штросмајер и надбискуп Микановић у очима савременика)*.

Рад Косте Милутиновића плод је дугогодишњег архивског истраживања. Под насловом „Штросмајер и југословенско питање“ аутор је на око 270 страна пружио и емпиријски анализирао велики број архивских свједочанстава која говоре о развоју политичке мисли и огромне активности Штросмајера. Југословенска мисао Штросмајера и његових сарадника, као и други политички програми друге половине XIX вијека, дају се дојмити и

сазнати углавном из њихове ондашње перспективе и домашаја.

Писац је приступио теми паралелом између два Јураја — Крижанића и Штросмајера. Иако их дијели раздобље од пуна два вијека, заједничко им је то што су умногome — с правом истиче писац — ишли испред свога времена. Као ваљда саму жељу да корача испред, а то је у првоме реду активно опонирање текућој политици Беча, можда најбоље илустрије његов чувени телеграм у Кијев 1888. године поводом 900. годишњице покрштавања Руса, молећи се да Русија „... и ону величајну свесвјетску задаћу, коју јој промисао божја опредјели, сретно, спасоносно и славодобитно испуни“. Штросмајер је заиста искорачио испред свога времена, смјело иступајући на ватиканском концилу 1869/70. против догме о непогрешивости папе, изазивајући против себе гњев ултрамонтанске **вѣрине**.

У широком распону аутор је разматрао политичку дјелатност Штросмајера. Као Југословен, он се, између осталог, добро огледао у својству викара католичке цркве у Србији. Одговор и одзив народа Србије биле су велике манифестације у његову част за вријеме његовог боравка у Београду 1868. године. Из докумената и разматрања писца снажно се очитује како се Штросмајер борио за права хрватског народа. Свестрано је помагао народни препород у Далмацији, као и покрет за уједињење Далмације са Хрватском и Славонијом, пружао подршку хрватским патриотима у борби за припајање Ријеке, а против агресије великомађарске владајуће класе итд. Спор између Срба и Хрвата око припадности Срема брзо је изглашен захваљујући залагању Штросмајера и Јована Суботића. Писац је истакао огромне заслуге Штросмајера, не само за хрватски народ и његову културу, у оснивању Југославенске академије, Универзитета и Умјетничке галерије у Загребу.

Аутор је размотрио разна контраверзна мишљења и ставове у

хрватској политици око питања Босне и Херцеговине у источној кризи. Штросмајер је далековидо наговјестио кобност окупације Босне и Херцеговине за опстанак саме Монархије. Кориснијим је смаграо да те покрајине добију аутономију под врховном влашћу аултана.

Једно поглавље писац је посветио преписци Штросмајера са Гледстоном. Велики енглески државник Штросмајер је обавјештавао о читавом низу питања из прошлости и савремености југословенских народа и њиховим тешким борбама за националну егзистенцију и ослобођење од туђинске власти.

Енциikliка папе Лава XIII »Grande munus« од 30. IX 1880. на латинском језику о култу Ђирила и Методија изазвала је велику буру у нашим земљама. Преведена је на све словенске језике, да би затим дошло до оштре конфронтације између црквених врхова католичке и православне вјероисповијести. Међу окружницама којима су поједини бискупи у југословенским земљама пропраћали папину енциклику, највећу пажњу изазвала је она Штросмајерова (Ђаково 4. II 1881). Пледирао је за сједињење цркава преферирајући екуменизам католичке цркве, а препоручујући да се томе задатку прилази са тежњом да се постигне споразум. Православни клер у нашим земљама, као и Светозар Милетић и Сава Бјелановић, у овом питању оштро су се супротставили Штросмајеру. Иако није био ултрамонтанац, као католички прелат Штросмајер, разумљиво, није могао превазићи природу своје вјерске идеологије. Свакако, сама историја трансцендира питања као што су екуменизам, византинизам, аутокефалност источних цркава, догме, шизме итд., а не обрнуто.

Излагање Милутиновића о Штросмајеру сеже углавном до 1890. Међутим, Штросмајер је живио још деценију и по. Иако је његова активност у периоду дубље старости природно опадала, није сасвим престала. Било је очекивати да се нешто рече и о томе

како се Штросмајер сучељавао са радикализовањем хрватске националне идеологије изражене у праваштву, па и са, томе доста сродним, јачањем политичког клерикализма у крилу саме католичке цркве као подлоге радикалног хрватства.

У оквиру једне шире теме о Штросмајеру могло се нешто рећи и о његовом односу са Црном Гором, посебно у вези са животом католичке цркве у њој последице 1878. године. Ријеч би била о конкордату Црне Горе и Ватикана 1886, о словенском богослужењу у католичкој цркви, титулатури Барске примасије, акцијама у вези са Светојеронимским заводом на

освиту овог вијека итд. То је заправо читава једна тема, кроз коју се и те како манифестује и огледа југословенство Штросмајера.

Наведене мањкавости ипак не умањују вриједност овој значајној и корисној књизи Косте Милутиновића. Поред доприноса које по себи значи за нашу науку, она не мање помиње на потребу даље свестраног изучавања и валоризовања галике теме о Штросмајеру и око њега — из наше данашње перспективе.

На крају књиге дати су лијепо изведени регистар имена и регистар мјеста.

Новак Ражнатовић

РАДЕ МИХАЉЧИЋ, КРАЈ СРПСКОГ ЦАРСТВА Београд 1975, 325

Студија Р. Михаљчића „Крај српског царства“ представља први озбиљнији покушај потпуног и целовитог приказивања процеса настајања нових области, нових држава на територији српског царства у време опадања централне власти. Писац је веома исцрпно искористио нове изворе, који су махом дипломатички, оскудни и фрагментарни, затим византијске наративне изворе. Важне закључке је изводио из нумизматичких података и ликовних извора, а критички се ослања на целокупну литературу посвећену српској прошлости у овом периоду.

Аутор скреће пажњу да расуло српског царства не настаје одмах на почетку владе цара Уроша, и да Душанов наследник није био тако немоћан како се то у литератури наглашава (11—32). Политичка активност младог цара осетила се већ 10. јануара 1356. када издаје повељу којом гарантује слободу трговине Дубровчанима и Млечанима. Од 21 сачуване исправе цара Уроша, шест је настало у 1357. години. Михаљчић истиче да је цар Урош током 1357. и 1358. неколико пута успешно интервенисао: када је Матија Кантакузин напао област Сера цар је послао мајци помоћ, имао је снаге да вој-

нички потисне претендента Симеона и да се супротстави Лудвигу I приликом утарског продора у подунавске области средњовековне Србије. Аутор наглашава да треба схватити да губитак новоосвојених територија у којима се српска власт није била нити учврстила нити усталила „није значио крај Царства“. Међутим, у крајевима који су остали у оклопу Српског царства Урош није био потиснут.

Врло лијепо и прегледно писац је изнео време деловања појединих обласних господара, границе њихових области, и показао да сви великаши не формирају феудалне територије у исто време.

Период првих обласних господара — Војислава Војиновића и Балшића приказан је веома лепо у поглављу Појава обласних господара (стр. 133—163). На почетку шездесетих година издваја се и Серска област у Источној Македонији из Српске државе, у којој је царица Јелена преузела прерогативе централне власти. У овом периоду формирала се и Вукашинова област у Западној Македонији. После Војислава Војиновића (1363) водећу улогу у средњовековној Србији преузели су браћа Мрњавчевићи — Вукашин и Угљеша,